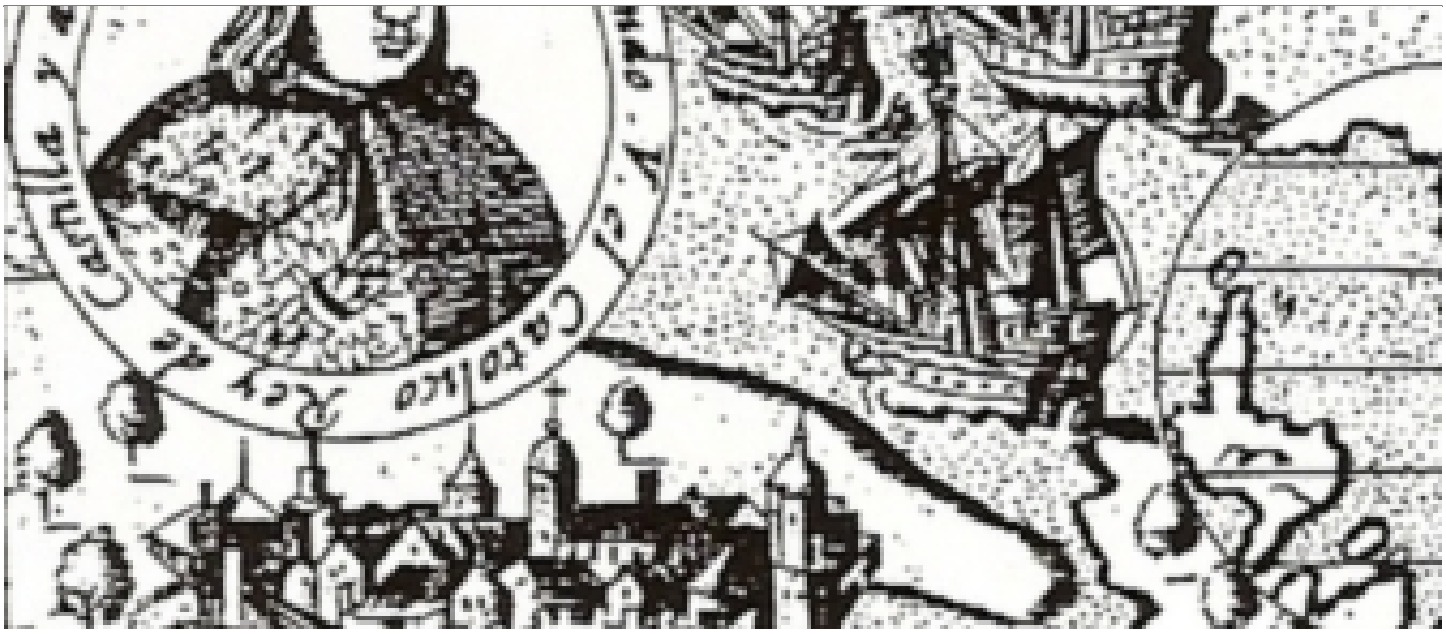

Raons i proves per la identificació de Palos de Moguer amb Pals de l'Empordà

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 27-10-2013

Llistat antic (2004) d'En Jordi Bilbeny amb trenta-set raons o proves que identifiquen Palos de Moguer amb Pals de l'Empordà

Palos de Moguer no ha existit mai. Ni ara ni al segle XV. Ha existit Palos i ha existit Moguer. Palos és la traducció castellana literal de Pals.
Els Ianyes Pinçon són nobles portuguesos, parents del rei Pere el Conestable, afincats a Catalunya al 1464, especialment a l'Empordà. Participen a la guerra civil catalana al mateix bàndol dels Colom barcelonins. A més de tresorers i armers reials, són capitans de Palau Ça Verdera, Hostalrich, La Bisbal i de tot el Comtat d'Empúries.
En un document del 1477 els consellers de Barcelona escriuen al Príncep Ferran que entre els corsaris que han atacat el port de Barcelona hi ha En "Vincens Anes Pinson de la vila de Pals".
Fra Jeroni Agulló, a l'Exaltación de España, del 1704, interpreta una profecia situant-la "a la vessant dels Pirineus, d'on han sortit per conquerir les Índies".
En una transcripció dels Plets de la família Colom contra la Corona, hom pot llegir que els mariners que van anar a l'expedició de descoberta eren majorment de "Palos y Beguer". És molt possible que al text manuscrit hi hagués una abreviatura, com és ara "Beg?", i que, per proximitat a Moguer, el curador transcrivís Beguer, fent notar la raresa del topònim, i sense pensar que encara hi ha una altra lectura molt més pròxima: Begur.
En Cristòfor Despuig, als Col·loquis de la Insigne Ciutat de Tortosa, escrits vers al 1557, assegura que els castellans no van descobrir les Índies i, al 1628, l'Andreu Bosch, al Sumari, també ens diu que tots els mariners que van anar amb En Colom eren catalans. I l'Amades recull la tradició que tots els mariners que van participar en aquella gesta duien barretina, tal com es pot comprovar en els gravats i pintures coetanis.
El Descobridor ens diu que va anar a cercar els germans Ianyes Pinçon a fi de preparar el viatge al Nou Món perquè ja

els coneixia i hi tenia amistat. Els textos també ens innoven que, En Colom, en sortint de Portugal, va anar a cercar-los "de camí cap a França", on pensava oferir el seu projecte al rei. De camí cap a França hi ha Pals.
Les cròniques d'Índies es contradiuen granment a l'hora d'indicar de quin port van sortir les tres naus, la qual cosa indica un retoc evident. Però la majoria objectiven que van salpar de la vila de Palos, on la major part de la gent eren mariners. Al Palos andalús, segons els experts, mai no hi ha hagut ni mariners, ni port.
En Ferran Colom, a la seva Descripción y Geografía de España, en parlar de Palos, no ens diu que va ser el port d'on va sortir el seu pare cap al Nou Món, ni que tots els mariners que van anar a Amèrica amb ell i la seva família eren d'allà, sinó que tan sols apunta que és "todo de huerta, de olivares y viñas". Per descompat, al llibre hi han desaparegut totes les poblacions de la costa empordanesa.
Al Planisferi d'En Sebastià Cabot, del 1544, l'únic Palus existent a les costes hispàniques és situat a Catalunya, entre Barcelona i Canet.
La Història de l'Almirall, d'En Ferran Colom, ens innova que el Descobridor preparava el viatge amb En Pero Vasques de Saavedra, de la vila de "Palos de Portugal". Com que a Portugal no hi ha cap Palos, em sembla obvi que Portugal substitueix una altra nació: Catalunya, on sí que hi ha un Pals.
En Pero Vasques, militar i navegant famós, és un cosí del rei Pere IV, que aquest crida perquè el vingui ajudar amb homes i naus en la seva causa antitrastàmara. El trobem ja Catalunya, al 1473, assetjant Perpinyà. Acabada la guerra, el veiem fent d'ambaixador d'En Joan II a Borgonya, al 1477. Com que a la documentació s'esmenta sovint En Pero Vasques com a «batlle» de Palos, si aquest era a Catalunya, és clar que tornem a parlar de Pals.
La vila de Palos que apareix als textos sempre és definida com a vila i fortalesa, o fortalesa i castell, i, de tant en tant, es comenta que tenia muralles i torres de defensa i palaus comtals, fet que no s'adiu gens amb Palos, però del tot amb Pals.
En una lletra d'Angelo Trevigiano al Dux Foscarini, datada a Granada al 21 d'agost del 1501, li diu que ha manat dibuixar una carta nàutica a Palos, amb les noves terres que En Colom ha descobert, i que, així que estigui llesta, li vol enviar. Amb tot, escriu que "bisognerá tardar qualche zorno ad havere questa, perche Palos, dove la se fa, é lontano 700 milia". És evident que a 700 milles de Granada (uns 1.300 km), no hi ha Palos, sinó Pals.
A la portada de l'obra de l'Antonio de Herrera, Historia de los hechos de los Castellanos (però que en una edició anterior es titulava Historia General de las Indias), del 1601, apareix dibuixada la vila de Palos, que és un calc exacte de la vila de Pals, amb la muralla, les torres de defensa, la torre de guaita, el riu, el mar, el turonet i els arbres a l'entorn. La llegenda diu: "El Almirante sala de Palos villa del Conde de Miranda a descubrir". El rei Ferran és l'impulsor de l'empresa i les tres caravel·les porten gallardets catalans i no pas castellans. En comparar aquest gravat amb una foto de Pals de la primera meitat del segle XX, l'arquitecte Massimo Cova, ha observat que "el perfil, la situació espaial i, en general, l'estructura topogràfica del conjunt coincideixen clarament en les dues representacions".
El senyor de Miranda era un dels múltiples títols del Comte d'Empúries, que és l'únic comte esmentat amb nom propi a Barcelona, a la rebuda oficial d'En Colom, al 1493, i que passeja amb ell i el rei Ferran per la ciutat. Era el virrei del Principat just en aquells moments. La qual cosa vol dir que, en absència del rei, va ser la màxima autoritat i el principal responsable en la preparació del viatge. En Jeroni Münzer, en visitar-lo a casa seva al 1494, ens diu que hi tenia papagais de molts colors, que són els que En Colom va portar de les Índies.
Palos no era jurisdicció del Conde de Miranda, sinó del de Niebla.
La Reina Isabel intervé per agilitar els preparatius de l'armada, donant ordres als habitants de Palos perquè executin el que En Colom proposa. Les reines de Catalunya eren senyores de Pals.
Els reis obliguen els veïns de Palos a pagar un deute que tenien amb la Corona amb el servei d'homes en lloc de diners. Pals havia de pagar una multa a la Corona, com tantes altres viles catalanes, per raó d'haver-se sublevat contra el seu rei Joan II.
En Joan de Cossa, militar i propietari de la nau Santa Maria i autor del mapamundi més antic que conté les terres americanes, havia participat també a la guerra civil a l'època d'En Rentat d'Anjou. El Descobridor també diu en una carta que va servir a les ordres del "bon Rei Renat", quan aquest era rei dels catalans. És pintat amb barretina al quadre que es conserva al Museo Naval de Madrid. I el seu mapamundi, ultra tenir totes les traces de l'escola catalana de cartografia, està farcit de topònims catalans. El seu germà Gaspar de Cossa està documentat a Castelló d'Empúries.
En Jaume Colom, fill i hereu del Descobridor, estava casat amb Isabel de Gamboa, filla del capità de la fortalesa de Torroella de Montgrí i senyor de Pals, Joan de Gamboa i germana d'En Martí de Gamboa. Un Martí de Gamboa també va ser el correu del Descobridor.
Als documents, un Juan de Silva té la meitat de la jurisdicció de la vila de Palos, la qual és comprada pels Reis Catòlics, al juny del 1492, a fi d'assegurarse que el port pertanyés a la Corona en vigílies del descobriment. Doncs bé: En Joan de Silva era capità del rei Pere IV, i va lluitar al mateix bàndol que els Colom. Va ser capità de Castelló d'Empúries i, després, de tot el Comtat d'Empúries.
Segons els textos oficials, al 6 d'agost del 1472, una Pimentel fa donació d'una part de Palos a un oncle seu. La mare del comte d'Empúries era la Beatriu Pimentel, la qual, durant la minoritat del fill, en va governar el comtat.
Durant la guerra civil, En Joan Colom i Bertran va ser l'"Ambaixador del Príncipat" a la campanya de l'Empordà. Al 8 d'octubre del 1463 és a Castelló d'Empúries. Els seus parents eren els Bertran de Girona. Per això mateix el Descobridor nomenarà directament, sense intercessió reial, En Pere Bertran i Margarit, de Castell d'Empordà, cosí

segon seu, el cap militar de la segona expedició al Nou Món.
Els cronistes ens diuen que En Colom va anar als afores de Palos a trobar-se amb un tal fra Johan Peres, cosmògraf, navegant, humanista, home de la cort, jurista i especialista en dret mercantil, que redacta amb En Joan de Coloma les Capitulacions. Però els estudiosos ens asseguren que el Descobridor no va poder passar per Palos al 1484-85, on, a més a més, ningú no sabia qui era aquest monjo, que sovint, per si no fos poc, encara és substituït als textos per un altre religiós castellà: fra Antonio de Marchena, sempre que no es fan confondre els dos personatges en un inventat i inexistent fra Juan Pérez de Marchena, o se li canvia el congom per Ruiz, com s'esdevé al De Rebus Indicis d'En Calvet d'Estrella.
L'Alfons Remon, a la Historia General de la Orden de Nuestra Señora de la Merced, del 1618, ens assegura que fra Juan Pérez era "portuguès de nació" i que va anar a oferir el viatge al "rei Joan de Portugal".
Els Pere, Pera o Peres són un llinatge noble de Girona i Pals. Durant els segles XV i XVI són els propietaris del Castell de Sant Miquel, dit també Molí de Pals o Mas Tafurer, que també es troba als afores de Pals. Un dels seus membres és el cosmògraf i jurista Mossèn Johan Pere, autor d'unes Taules Astronòmiques, impreses al 1489. També el trobem a la Cort dels Reis Catòlics i és expert en dret mercantil. Participa a la guerra civil al mateix bàndol dels Colom, amb qui, a més, té relacions comercials. Coneixem que també havia redactat d'altres capítols mercantils.
Quan En Colom surt de Portugal i arriba al lloc on prepara l'expedició, ja hi troba dos cunyats, una cunyada, d'altres parents llunyans i un fill. El fet és impensable a Andalusia, on el Colombo italià hi posava els peus per primer cop. En canvi, si En Colom ve a Catalunya, aquí la família Colom-Bertran hi tenia una amplíssima nissaga de mercaders, militars, polítics, banquers, científics. navegants i homes d'Estat.
Un Pinello és un actiu mercader que ajuda En Colom en tot el referent a l'armada de les primeres expedicions. Al costat del Molí de Pals hi ha el Mas Pinell.
Alguns historiadors exposen que les tres caravel·les van travessar l'Estret de Gibraltar.
Al Nou Món, En Colom bateja una ciutat important amb el nom de Sant Domingo. L'Antonio Vázquez de Espinosa, al seu Compendio y Descricpción de las Indias Occidentales, del 1629, relata que el nom que se li va donar té a veure "amb el gloriós patriarca Sant Domènec". I En Juan López de Velasco assegura, a la Geografía y Descripción Universal de las Indias, que es va dir així perquè En Colom hi va arribar "el dia de Sant Domènec". El Patró de Pals és sant Domènec, que s'escau el dia 4 d'agost. Les naus van salpar de Pals el dia 3 d'agost.
Durant el primer viatge, el Descobridor fa referència al paral·lel 42. El paral·lel 42 passa just pel port de Pals.
A las Ordenanzas municipales de Palos, del segle XVI, s'hi parla que cal netejar l'estuari que va fins al molí, perquè, si no, les naus no hi podran navegar. A Palos no hi ha cap molí on arribi cap riu navegable. En canvi, és de tothom sabut que el Ter era navegable fins al Molí de Pals.
Hi ha múltiples documents que parlen explícitament del "port de Pals" al segle XV, com ha recollit l'arxiver H. P., a la seva tesi doctoral sobre els ports catalans de la Catalunya septentrional a la segona meitat del segle XV. I, fins i tot, conservem gravats de principis del segle XVIII on es pot observar el port de Pals, amb naus de gran arboradura ancorades. Avui dia encara és viu a la Platja de Pals el topònim d'"el Grau", que vol dir port.
En tornant de les Índies, una nau va directa a Barcelona i l'altra "al mateix port d'on havien sortit". Si van salpar de Pals, havien de tornar-hi. Això explica que quan els Reis escriuen a En Colom, des de Barcelona, el 30 de març de 1493, comminant-lo a anar-hi sense perdre temps, i aquest hi fa la seva entrada triomfal al 3 d'abril, només podia provenir d'un lloc molt proper al nord de Barcelona, perquè els cronistes badalonins i la tradició ens asseguren que va fer estada al Monestir de Sant Jeroni de la Murtra i va dormir al Mas Sunyol. Aquest mas era propietat del barceloní Joan Colom i Bertran. És a dir, que el Descobridor no va fer res més que no fos dormir a casa seva.
S'han conservat múltiples tradicions i llegendes que vinculen En Colom amb diverses poblacions empordaneses, entre elles Pals, i situen el port de sortida de l'expedició en una franja de costa definida entre l'Estartit, Pals i Begur.
Es preserva la totalitat dels fons dels arxius de les poblacions del Baix Empordà, des dels segles XIII-XIV, llevat dels arxius de Pals i Begur, que comencen a la segona meitat del segle XVI. A Pals, per exemple, el document més antic que s'hi conserva és del 1596.

Jordi Bilbeny